

HISTORIOGRAPHY OF SOVIET TAX POLICY APPLIED TO THE RURAL POPULATION

Jakhongir Kholmurotov

Lecturer at the Department of Social Sciences Andijan State Institute of Foreign Languages.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12564201>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2024

Accepted: 26th June 2024

Online: 27th June 2024

KEYWORDS

Soviet power, tax policy, tax legislation, taxation of the population, agriculture, taxes, collective farmers, individual farms, income tax, military tax, agricultural tax.

ABSTRACT

The article analyzes the historiography of scientific research that sheds light on the tax policy of the Soviet government in the years after World War II. The existing literature provides generalized information about the evolution of Soviet tax legislation and its important changes and innovations observed at individual stages.

ИСТОРИОГРАФИЯ СОВЕТСКОЙ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ ПРИМЕНЕННОМ К СЕЛЬСКОМУ НАСЕЛЕНИЮ

Жахонгир Холмуротов

Преподаватель кафедры Социальных наук
Андижанский государственный институт иностранных языков.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12564201>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2024

Accepted: 26th June 2024

Online: 27th June 2024

KEYWORDS

Советская власть, налоговая политика, налоговое законодательство, налогообложение населения, сельское хозяйство, налоги, колхозники, единоличные хозяйства, подоходный налог, военный налог, сельскохозяйственный налог.

ABSTRACT

В статье анализируется историография научных исследований, проливающих свет на налоговую политику советского правительства в годы после Второй мировой войны. В существующей литературе представлены обобщенные сведения об эволюции советского налогового законодательства и его важных изменениях и новациях, наблюдавшихся на отдельных этапах.

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ ҚИШЛОҚ АҲОЛИСИГА ЎРИТГАН СОЛИҚ СИЁСАТИ ТАРИХШУНОСЛИГИ

Жаҳонгир Холмуротов

Андижон давлат чет тиллар институти

Ижтимоий фанлар кафедраси ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12564201>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2024

Accepted: 26th June 2024

Online: 27th June 2024

KEYWORDS

Совет ҳокимияти, солиқ, сиёсати, солиқ қонунчилиги, аҳолини солиқка тортиш, дехқон хўжалиги, солиқлар, колхозчилар, якка тартибдаги дехқон хўжаликлари, даромад солиғи, ҳарбий солиқ, қишлоқ хўжалик солиғи.

ABSTRACT

Ушбу мақолада совет ҳокимиятининг Иккинчи жаҳон урушидан кейинги йилларда қишлоқдаги солиқ сиёсати масаласи ёритиб ўтилган илмий тадқиқотлар тарихшунослиги таҳлил этилган. Мавжуд адабиётларда совет солиқ қонунчилиги эволюцияси ва унинг муайян босқичларида қузатилган муҳим ўзгартиришлар, янгиликлар бўйича умумлаштирилган маълумотлар берилган.

XX аср жаҳон халқлари тарихида жуда катта ўрин тутади. Бу аср ижтимоий тараққиёт жараёнининг мураккаб ва кўп қиррали воқеаларига, инсоният ҳаётининг барча жабҳаларида йирик ўзгаришларга бой бўлиб, улар аср охирига келиб жаҳон цивилизациясига янгича қиёфа баҳш этди. XX аср Ўзбекистон тарихида жуда муҳим воқеаларга бой бўлди. Ватанимизнинг ана шу бой ва зиддиятли тарихини ўрганиш миллий онгнинг юксалиши, ватанпарварлик ҳисларининг шаклланишида, миллатнинг жипслашуви, ёш авлодни ўзига хос тарихий анъаналаримиз, халқимиз ўтмишига хурмат руҳида тарбиялашда катта аҳамият касб этади. Зотан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Буюк тарихда ҳеч нарса изсиз кетмайди. У халқларнинг қонида, тарихий хотирасида сақланади ва амалий ишларида намоён бўлади. Шунинг учун ҳам у қудратлидир. Тарихий меросни асрраб-авайлаш, ўрганиш ва авлодлардан-авлодларга қолдириш давлатимиз сиёсатининг энг муҳим устувор йўналишларидан биридир” [1. Б. 29].

Аҳолини солиқка тортиш муайян давлат сиёсатининг муҳим қисми ҳисобланади. Солиқ юкини тартибга солиш нафақат бюджет даромадларини кўпайтиришга, балки унинг ривожланишига бевосита таъсир кўрсатадиган муайян тармоқдаги иқтисодий фаолликни камайтириш ёки оширишга қаратилган бўлиши мумкин. Шундан келиб чиқиб, солиқ сиёсатини режалаштиришда давлат кўплаб жиҳатларни, шу жумладан солиқ солинадиган аҳоли тоифаларининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиши керак бўлади.

Сиёсий тузилиш ва иқтисодий тизимга қараб, бу муаммони давлат ҳокимияти турли усууллар ёрдамида ҳал қилиши мумкин. Совет ҳокимияти даврида мамлакатда

узоқ вақт режали иқтисодиётнинг амал қилганлиги давлат институтлари, жумладан, солиқ тизими ривожланишига қўп жиҳатдан таъсир кўрсатди. Шунинг учун ҳам Совет Иттифоқининг солиқ сиёсатини Ўзбекистон тарихининг ажралмас қисми сифатида кўриб чиқиш тадқиқотчилар учун муҳим вазифалардан бири саналади.

Совет ҳокимияти йилларидағи аграр ислоҳотлар ёки ҳокимият ва дехқонлар ўртасидаги муносабатлар муаммоси буғунги кунда тарихий адабиётлардаги энг мунозарали масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Совет даври тарихчилари “социалистик” қурилишнинг бутун даври мобайнида совет ҳокимияти ва қишлоқ ўртасидаги муносабатлар мавзусига катта эътибор қаратганлар ва бу муаммо бўйича бир қатор тарихшунослик масалалари таҳлил этилган асарлар яратилган [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9].

Совет ҳокимияти йилларида совет тарихшунослиги қишлоқ аҳолиси – дехқонларни солиққа тортиш ва қишлоқда давлатнинг солиқ сиёсатини амалга ошириш билан боғлиқ муаммоларни ўрганишда жуда катта тажриба тўплади. Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, дехқон хўжаликларини солиққа тортилишини ўрганишга бағишлиланган жуда кўплаб ишларда 1945-1953 йилларда қишлоқ аҳолиси ва колхозлардан олинадиган солиқлар тизимини яхлит ўрганишга қаратилган маҳсус тадқиқот ишлари амалга оширилгани йўқ.

Тадқиқот муаммоси тарихшунослигига ушбу мавзу солиқ тизимини тасодифий ёритишдан асосий бўлмаган ва умумлаштирувчи асарларда юзага келган бир қанча йўналишлар мавжуд бўлиб, бу йўналишлар муаммо бўйича муайян масалаларни алоҳида ўрганиш имконини ҳам беради. Қишлоқ аҳолисини солиққа тортиш масаласини совет давридаги тегишли мутахассисликлар бўйича тарихчилар ва иқтисодчилар, шунингдек, хукуқшунослар томонидан алоҳида муаммолар тарзида ўрганиш ҳам муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

Анъанага кўра, дехқон хўжаликларини солиққа тортиш масалалари совет даври тарихининг турли даврларида қишлоқда солиқ чораларини амалга ошириш муаммоларини ўрганишда ўз аксини топган. Ушбу йўналишни ривожлантиришда икки босқични ажратиб кўрсатиши мумкин. Бу босқичлар давомида ўрганилаётган даврда дехқонларга нисбатан давлат томонидан татбиқ этилган солиқ сиёсатига турлича ёндашувлар ва баҳолашлар ишлаб чиқилган. Умуман, кўрилаётган ушбу муаммо – 1945-1953 йилларда совет давлатининг қишлоқ аҳолисига нисбатан юритган солтиқ сиёсати масалаалри ёритилган илмий адабиётларни икки гуруҳга ажратиши мумкин:

1-гуруҳ – Совет даври (1945-1991 йилар) адабиётлари;

2-гуруҳ – Мустақиллик (1991 йилдан хозирги кунгача) даврида Ўзбекистон ва бошқа МДҲ давлаталрида яратилган илмий тадқиқотлар.

Муаммонинг тарихшунослик таҳлили кўрсатадики, илмий адабиётларнинг катта қисми биринчи гуруҳга тегишилдири. Қишлоқ аҳолисини солиққа тортиш муаммоларини маҳаллий совет даври тарихшунослиги (1945-1991 йиллар) доирасида ўрганиш расмий партия-давлат мафкураси таъсирида олиб борилган. Илмий адабиётлар большевиклар манфаати ва давлат сиёсати доирасида, фақат бир тарафлама ёндашувда яратилган. Бу адабиётларда баён этилган талқин совет тузуми ва совет давлатининг қишлоқларда амалга оширган сиёсий тадбирларига ҳамиша

ижобий баҳо берилган, мавжуд салбий ҳолатлар ва жараёнлардан тамоман кўз юмиб кетилган, воқеа-ходислар сохталаштирилган ёки яшириб кетилган.

Совет давридаги кўпгина тадқиқотлар илмий-оммабоп хусусиятга эга бўлиб, уларда қишлоқдаги бир қатор жараёнлар умумий тарзда ёритилган.Хусусан, С.Д. Ципкин ўзининг “СССРдаги солиқ муносабатларини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш” номли асарида совет давлатидаги солиқ қонунчилигининг турли қоида ва тамойилларини тзимили равиша таҳлил қилиб берган. Бу асарда қишлоқ аҳолиси даромадларини солиққа тортиш тартиби, солиқ ставкаларини ҳисоблаш методикаси, дехқонларнинг айрим табақаларига (камбағал хўжаликлар, ногирони бор хўжаликлар ва бошқалар) имтиёзлар бериш тартиби ва бошқа масалалар атрофлича ёритиб берилган [10].

Совет даври тадқиқотчилари М.А. Гурвич, В.П. Дяченко, Г.Л. Маряхин кабилар табиатан тарғиботчи эдилар. Улар дехқонлардан солиқ ундиришда социалистик тузумнинг афзалликларини ўз асарларида асолаб беришга уринганлар [11, 12, 13]. Хусусан, Г.Л. Маряхин ўзининг “СССРда аҳолига солиқлар тарихининг очерклари” монографиясида “социалистик давлат ўз ривожланишининг ҳар бир босқичида долзарб сиёсий, иқтисодий ва миллий иқтисодий вазифаларга мос келадиган сиёsat олиб борди ва амалга ошироқда” деб қайд этади. Муалиф социализм даврида қишлоқ аҳолиси зиммасига юклangan солиқларнинг мавжудлигини давлат, кооператив-колхоз ва шахсий мулк шакллари иштирокида амал қиладиган товар-пул муносабатларининг мавжудлиги билан изоҳлайди [13. Б. 156-159]. Солиқлар ундирилганда кооператив-колхоз ташкилотлари ва фуқароларнинг даромадлари улуши давлат томонидан ижтимоий фойдали мақсадлар учун қайта тақсимланишини одатий жараён эканини таъкидлаб ўтади, муаллиф.

XX асрнинг 50-70-йилларида яратилган, аҳолидан солиқ йиғишининг у ёки бу жиҳатларига бағищланган тадқиқотлар ҳам ушбу мавзу тарихшунослигида муҳим ўрин тутади [14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21]. Хусусан, И.В. Васильевнинг ишида СССРнинг 1953 йил 8 августдаги “Қишлоқ хўжалик солиғи тўғрисида” Қонунининг асосий хусусиятлари таҳлил этилган. Тадқиқотчи М.И. Пискотин эса қишлоқ аҳолисининг солиққа тортилишини тадқиқ этиб, қишлоқ хўжалик солиғи билан боғлиқ бир қатор хусусиятларни ажратиб кўрсатади.

Умуман, совет давлатидаги аграр тарихчилар 1991 йилгача ҳукмрон коммунистик партия ҳужжатлари таъсиридан чиқиб кета олмадилар, улар совет давлати аграр сиёсатининг холис тадқиқотчилари мақомини эгаллай олмадилар. Совет сиёсий тузумининг қулаши ҳокимият ва қишлоқ фуқаролари – дехқонлари ўртасидаги муносабатлар тарихига оид объектив асарлар яратиш учун зарур шарт-шароитларни яратди. Мағкуравий муносабатларга барҳам бериш, илгари “мутлоқо маҳфий” тамғаси билан сақланган архивларнинг тадқиқотчилар учун очиб қўйилиши урушдан кейинги йилларда совет ҳокимияти томонидан қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг мураккаб муаммоларини турли нуқтаи назарлардан талқин этиш, бу борада янги назарий қарашларни шакллантиришга хизмат қила бошлади.

Совет давлатидаги “қайта қуриш” давридан, яъни, 1980 йилларнинг иккинчи ярмисдан эътиборан ўрганилаётган ушбу мавзуга ёндашув масаласида ҳам ўзгаришлар

содир бўлиб, қишлоқ аҳолисининг солиққа тортилиш жараёнини танқидий ўрганиш, унинг оғир жиҳатларини тадқиқотларда очиб кўрсатиш каби ҳолатлар ҳам кузатила бошлади. Жумладан, тарихчилар М.А. Безнин ва Т.М. Димонининг “1930-1960 йилларда Россия колхозчиларининг мажбуриятлари” асарида, бир томондан, ўрганилаётган даврда колхоз дехқонларини эксплуатация қилишнинг энг юқори даражаси давлатга қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга катта имкон берган бўлса, иккинчи бир томондан дехқон хўжаликларини қашшоқлашувига сабаб бўлгани ҳақида умумий хуносалар чиқарилган [22. – Б. 96-111].

Мустақилликдан кейинги йилларда Россия Федерациясида совет давлатида қишлоқ аҳолисининг солиққа тортилиша бўйича бир нечта китоблар яратилди, уларда солиқ қонунчилиги, солиқ жорий этиш ва йиғишнинг ҳуқуқий томонлари ва бошқа масалалари ўрганилган [23, 24, 25].

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикасида ҳам бир қатор асарлар, тадқиқот ишлари амалга оширилди, уларда совет ҳокимияти даврида ўзбекистонлик дехқонларнинг оғир аҳволи, совет давлатининг аграр сиёсати масалалари танқидий руҳда ёритилган, дехқонларнинг солиққа тортилишига доир ҳам айрим маълумотлар баён этилган [26, 27, 28, 29, 30].

Умуман, Совет ҳокимиятининг қишлоқ аҳолисига нисбатан олиб борган солиқ сиёсати ўзига хос эвоюцион ривожланиш босқичларини босиб ўтган бўлиб, ҳар бир босқичда алоҳида хусусиятларга эга бўлган. Шу ўринда таъкидлроб ўтиш лозимки, давлатнинг солиқ сиёсатига оид асарлар асосан совет ҳокимияти йилларида яратилган бўлиб, уларнинг мазмуни, хусусияти деярли бир хил, уларда совет солиқ сиёсатига ижобий баҳо берилган. Бу даврга оид холисона, танқидий руҳдаги тадқиқотлар нисбатан оз бўлиб, улар ҳам асосан постсовет даврида россиялик тадқиқотчилар томонидан амалга оширилмоқда.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида чуқур иқтисодий ислоҳотлар жараёнида аҳолини солиққа тортиш, хусусан, қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ солиқ қонунчилиги муҳим ўрин тутади. Айнан ушбу солиқ қонунчилигини такомилластириш, аҳолига адолатли солиқ мажбуриятларини юклашда совет даври солиқ қонунчилигини танқидий ўрганиш, ўша давр тажрибаларидан тўғри хуроса чиқариш муҳим аҳамият касб этади.

References:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017.
2. История советского крестьянства: в 5 т. Том 4. – Москва: Наука, 1988.
3. Очерки истории исторической науки в СССР: в 5 т. Том 5. – Москва, 1985.
4. Развитие сельского хозяйства СССР в послевоенные годы. 1946-1970. Сборник статей. – Москва, 1972.
5. Чинчиков А.М. Историография трудового подвига советского крестьянства. 1941-1976. – Саратов, 1977.

6. Волков И.М. Деревня СССР в 1945-1953 годах в новейших исследованиях историков (конец 1980-х – 1990-е годы) // Отечественная история. 2000. № 6. – С. 115-124.
7. Анисимов Н.И. На новом этапе. – Москва, 1959.
8. Глотов И.О. О материальной заинтересованности колхозов, колхозников и работников МТС. – Москва, 1954.
9. Заславская Т.И. Принцип материальной заинтересованности и оплата труда в колхозах. – Москва, 1958.
10. Цыпкин С.Д.. Правовое регулирование налоговых отношений в СССР. – Москва: Госюриздан, 1955.
11. Гурвич М.А. Советское финансовое право. – Москва: Юриздан, 1952. – 324 с.
12. Дьяченко В.П. История финансов СССР (1917-1950 гг.). – Москва: Наука, 1978. – 496 с.
13. Марьин Г.Л. Очерки истории налогов с населения в СССР. – Москва: Финансы, 1964. – 252 с.
14. Васильев И.В. Новый закон о сельскохозяйственном налоге в СССР // Советское государство и право. 1953. №6. – С. 15-25.
15. Данков В.С. О подоходном налоге с колхозов. – Москва: Госфиниздат, 1948. – 84 с.
16. Казанцев Н.Д. Новый закон о сельскохозяйственном налоге. – Москва: Знание, 1954. – 24 с.
17. Налоги с сельского населения в СССР. Правовые вопросы. Отв. ред. Р.О. Халфин. – Москва: Изд-во АН СССР, 1957. – 191 с.
18. Пискотин М.И. Закон о сельскохозяйственном налоге. – Москва: Госюриздан, 1955. – 68 с.
19. Цалкин Г.М. Самообложение сельского населения: в помощь работникам сельских Советов. – Москва: Госфиниздат, 1956. – 52 с.
20. Степанов В. Льготы по сельскохозяйственному налогу // Советы народных депутатов. 1984. №10. – С. 102-104.
21. Шангин В.И. Новый закон о сельхозналоге в действии. Ростов: Ростовское книжное изд-во, 1955.
22. Безнин М.А., Димони Т.М. Повинности российских колхозников в 1930-1960-е годы // Отечественная история. 2002. №2. – С. 96-111.
23. Толкушкин А.В. История налогов в России. – Москва: Юристъ, 2001. – 24. История налоговой политики России: конец XIX, XX и начало XXI столетия. Экономическая теория и стратегия развития. / Отв. ред.: И.В. Караваева. - Москва: Наука, 2008. – 334 с.
24. Караваева И.В., Архипкин И.В. Налоговая политика России в XX веке. – Москва: Инт экономики РАН, 2002. – 167 с.
25. Голованов А.А. Крестьянство Узбекистана: эволюция социального положения (1917-1938 гг.). – Ташкент: Фан, 1992.
26. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакалиги даврида. – Тошкент: Шарқ, 2000. – 688 б.
27. Мустабид тузумнинг Ўзбекистон миллий бойликларини талаш сиёсати: тарих шоҳидлиги ва сабоқлари. – Тошкент: Шарқ, 2000;

28. Тарихнинг номаълум саҳифалари. Илмий мақолалар, ҳужжат ва материаллар, хотиралар. Тўртинчи китоб. – Тошкент: Faфур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2013. – 344 б.

29. Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар). Китоб 2. 1939-1991 йиллар / Масъул муҳаррирлар Р.Абдуллаев, М.Раҳимов, Қ.Ражабов. – Тошкент: O'zbekiston, 2019. – 576 б.